

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC SPACE OF WESTERN UKRAINE (1920-1930)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОГО- НАУКОВОГО ПРОСТОРУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1920-1930-Х РР.)

OKSANA HOMOTIUK.

Abstract:

The article examines the process of development of Humanities on the territory of Western Ukraine in 20-30's of the 20th century. From this point of view, the activity of scientific centers and leading scientists is evaluated, the role of their intellectual achievements in the development of scientific concepts on humanitarian issues is highlighted.

The author identified the dynamics of scientific studies in the presentation of Ukraine and Ukrainians in the scientific and educational space of this time. Due to the reduction of the potential of the Western Ukrainian region caused by emigration abroad, liquidation of Ukrainian departments in universities, material and moral difficulties, scientific studies in Western Ukraine decreased but did not stop and remained open to the European scientific and educational space.

The peculiarities of scientific research in the interwar period in Western Ukraine include a wide source base, analysis of foreign literature; communication with European science and academic mobility. Thanks to the efforts of the Shevchenko Scientific Society, Ukrainian science has been enriched with new sources and documents, which has significantly expanded the archeographic heritage of the Ukrainian humanities. The changes that have taken place in Ukrainian literary criticism, in particular, the transition from monographic studies on individual figures to the coverage of the objective history of the Galician revival as a process.

The main directions of scientific discourses concerning the self-

determination of Ukrainians, the growth of national consciousness and the formation of original culture; the ideal of creating their own statehood, which was at the forefront in the scientific studies of Ukrainians are highlighted.

The specialty of interwar Ukrainian studies in western Ukraine was close contact with European science. Communication with foreign institutions, which took place in various forms - the exchange of scientific personnel, literature, equipment; participation in scientific forums, societies; organization of joint research programs; publishing of articles written by Ukrainian scientists in foreign journal and vice versa promoted the progress of Ukrainian science. Scientific contacts with the Slavic countries, based on historical and cultural traditions and geographical proximity, contributed to the development of its humanitarian components.

The scientific and educational space was formed by the efforts of periodicals that reflected the current state of society and its problems, while performing informational and ideological functions in the formation of the national consciousness of the Ukrainian people.

Постановка проблеми.

Україна належить до східноєвропейського регіону, де історія відіграє особливу велику роль. І навіть, якщо щоденний досвід не підтверджує уроки історії, то історична спадщина все ж таки справляє сильний вплив на спільноту, а праці істориків є особливо популярними. Це в особливий спосіб актуалізує роль гуманітарних знань. У той же час, слід не забувати, що події української історії мали тісний взаємозв'язок із слов'янською історією. І хоча всі національно-визвольні рухи зазнали поразки, вони заклали міну сповільненої дії під комуністичний режим, яка спрацювала у 1989-1991 рр. І знову ж таки голос українців мав вирішальне значення у ліквідації старої політичної системи. Особливо для нас важить те, що прапор незалежності вперше піднято у Тернополі. В умовах проголошення незалежності змінилися концептуальні підходи до викладання «Історії України», «Української мови (за професійним спрямуванням)», «Історії права» тощо, адже це основа національної свідомості, складник культури людини та суспільства, показник державотворчого мислення.

Заради справедливості відзначимо, що чимало ключових питань розглядалися у контексті розвитку західноукраїнської наукової думки міжвоєнного часу (20-30-ті роки ХХ ст.), коли у східній частині України

утвердився радянський лад, марксистська методологія. У західній частині України розвивалися наукові студії з мовознавства, літературознавства, права, конструювалися перші підручники. Утвердження демократичної незалежної держави, її інтеграції у світове співтовариство, відновлення національних традицій, повернення замовчуваних імен духовних світоців українського народу слугує розвитку сучасних наукових знань.

На наш погляд, цікавим є осмислення процесу становлення наукових засад української гуманітарної думки, з'ясуванні її витоків, провідних тенденцій, визначення внеску окремих інституцій та постатей з метою розуміння сучасних векторів розвитку та окреслення перспектив.

Аналіз останніх досліджень.

Окреслена тема знайшла своє відображення у ряді наукових праць вітчизняних дослідників. Варто наголосити, що проблема становлення гуманітарної науки, її наукових шкіл та осередків привертала увагу не одного покоління дослідників. Правда, за радянських часів діяльність представників західноукраїнської гуманітарної науки практично не вивчалася, за винятком окремих праць. Серед вітчизняних дослідників історії наукової думки західної частини України у 20-30-х рр. ХХ ст., її історіографії, слід назвати імена: В. Дорошенка, Д. Дорошенка, С. Дровозюка, В. Кубійовича, І. Лисяка-Рудницького, З. Зайцевої, А. Коцура, В. Онопрієнка, С. Наріжного, С. Сірополка, Я. Калакури та ін. Усі науковці одностайні у тому, що її становлення здебільшого пов'язується із зверненням науковців у ХІХ ст. до вивчення національних і регіональних особливостей державно-правового розвитку на українських землях та пов'язано із університетами та науковими товариствами. Але доводиться констатувати, що багато аспектів діяльності професорів університетів та членів наукових товариствами у галузі історії гуманітаристики цього часу на теренах Західної України залишаються на маргінесі наукових студій, є дискусійними та малодослідженими і потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Метою дослідження є з'ясування процесу становлення наукових гуманітарних знань в період 20-30-х рр. ХХ ст. на теренах Західної України, в аналізі з цієї точки зору діяльності наукових осередків і провідних науковців, ролі їхніх інтелектуальних надбань у розвитку наукових концепцій з українознавчої тематики.

Об'єктом розвідки є діяльність наукових осередків і провідних учених досліджуваного періоду, наукові та науково-популярні праці з гуманітаристики. Предмет пропонованої статті – процес становлення наукових знань про Україну та українців у період 20-30-х рр. ХХ на теренах Західної України.

Виклад основного матеріалу.

У 20-ті рр. ХХ ст. проблеми розвитку освіти і науки українців були достатньо актуальними, бо не маючи власної держави, культурне будівництво, розвиток науки, науково-освітньої інфраструктури слугували позиціонуванню політичних питань. Науку рідною мовою М. Грушевський вважав запорукою існування нації. У свій час І. Франко наголошував, що «ми мусимо навчитися чути себе українцями, ... поперед усього пізнати ту свою Україну, ... щоб ми розуміли всі прояви її життя...»¹.

Розмах західноукраїнської науки в той період не був адекватним до її передвоєнного стану, коли Галичину вважали П'ємонт націоанального відродження. З огляду на зменшення потенціалу західноукраїнського краю через еміграції за кордон, ліквідацію українських кафедр в університетах, матеріальні та моральні труднощі масштаби наукових студій у Західній Україні звузилися, але на призупинилися і були відкритими до європейського науково-освітнього простору.

Вважаємо, що українознавчі розвідки в міжвоєнний період у Західній Україні, є важливими, оскільки відбувалися на національній території; базувалися на документальних джерелах і бібліотечних фондах; пронизані духом цього часу та зберігають пам'ять минулого. Наголосимо, що традиції формування наукових шкіл не перервано, а стараннями діячів Наукового Товариства імені Шевченка українознавство збагатилося новими джерелами, документами, що значно розширило археографічну спадщину української гуманітаристики. В українському літературознавстві, зокрема відбувся перехід від монографічних досліджень про окремих діячів до висвітлення об'єктивної історії галицького відродження як процесу. Вагомо, що видавнича діяльність не припинялася, а поширенню наукових знань сприяла публікація перших посібників і підручників, що охоплювали роздатковий матеріал, питання для самоконтролю, формували основи для комплексного і системного вивчення українознавчих курсів.

1 Франко І. Поза межами можливого / Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 443.

Особливо у 30-ті рр. ХХ ст., в умовах конструювання тоталітарного режиму в СРСР, західноукраїнська наука мала змогу досліджувати проблеми, вирішення яких не передбачало висвітлення в радянській Україні, особливим позитивом було встановлення та зміцнення зв'язків з науково-освітніми центрами різних країн. Водночас, з утвердженням марксизму зростало значення українознавчих студій Західної України для розвитку національно-демократичних традицій наукової думки.

Входження Галичини до Польської держави зумовило новий статус української освіти та науки. Так, 14 серпня 1919 р. ректор Львівського університету оголосив правила прийому, що передбачали вступ до вищого навчального закладу лише громадян польської національності, які відбули службу в польському війську, та громадян союзних з Польщею держав². З огляду на це Наукове Товариство імені Шевченка (далі – НТШ, засновано у 1873 р.) у Львові організувало університетські курси, які могли б частково замінити українській молоді університет. Наприкінці 1920 р. виникли університетські курси із філософським, правничим і медичним відділами³.

Слід зазначити, що в період 1914–1939 рр. побачили світ 39 томів «Записок НТШ», продовжував свою діяльність історичний сектор, Комісія старої історії України, Історико-джерелознавча комісія, що зберігали традиції наукової школи М. Грушевського. І. Крип'якевич очолював Комісію старої історії України, активну участь у діяльності якої брали Я. Пастернак, Є. Пеленський, Т. Коструба. І. Крип'якевич намагався передати знання студентам-історикам Львівського університету шляхом організації семінарів. Членами гуртка були О. Домбровський, О. Прицак та ін.

Про поступ української науки свідчила поява в історико-філологічній секції НТШ нових комісій: бібліографічної, з української мови, літератури, зі слов'янознавства, шевченкознавства, зі старої і нової історії України, джерелознавчої, правничої, соціологічної, з економіки і статистики. Утверджувалися наукові засади молодого права. Так, у «Правильнику наукової комісії правничої НТШ у Львові», ухваленому на засіданні комісії 1 квітня 1923 р., а згодом затвердженому історико-філологічною секцією, було передбачено «...плекати і розвивати в українській мові науку права». Ця мета деталізувалася шляхом виокремлення таких завдань: «...підносити рівень науки права як самостійними дослідженнями своїх членів, так і при допомозі посторонніх зусиль; розсліджувати та устійнювати поступ

2 Мудрий В. Змагання за український університет в Галичині / Українознавча б-ка НТШ. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 23.

3 Мудрий В. Змагання за український університет в Галичині / Українознавча б-ка НТШ. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 46.

на полі всіх дисциплін науки права і наук, що з нею перебувають у зв'язку; спричинюватися до поширення знання через подання до відома ширшого загалу». У «Правильнику...» було визначено коло предметів, пов'язаних з теорією права. Це, зокрема, питання методології з юриспруденції, історії та філософії права, суспільних наук, систематичне дослідження всіх галузей права в розвитку на територіях, які заселяли українці, в історичній ретроспективі, а також критичний аналіз правничих праць науковців, які були вихідцями з України. З огляду на реалізацію визначених завдань виокремлено широкий спектр форм діяльності Правничої комісії. Зокрема, пропонували організувати наради для обговорення наукових питань; заслуховувати реферати та звіти; забезпечити тісний контакт з іншими науковими інституціями; оприлюднити наукові розвідки у виданнях НТШ; організувати наукові експедиції та екскурсії; створити інститути окремих галузей права та забезпечити спостереження за їхньою діяльністю, організувати для них бібліотеки тощо⁴.

Активно співпрацювали у НТШ історик літератури М. Возняк, мовознавець І. Зілинський, археолог Я. Пастернак, економіст І. Витанович, музикознавець Ф. Колесса, математик В. Левицький, географ В. Кубійович, правники Ю. Полянський і В. Старосольський та ін.

У цей час українська наука помітно збагачувалася археографічною базою. Заслугою НТШ було опублікування нових книг багатотомника «Джерела до історії України-Руси», «Етнографічного збірника», «Студій з поля суспільних наук і статистики». НТШ розпочало видання збірок «Праці Комісії шевченкознавства», «Збірник правничої комісії», наукового українознавчого журналу «Стара Україна» (1923–1924), а перед початком Другої світової війни – часопису «Сьогочасне і минуле». Значним здобутком українознавства, першою працею, в якій упорядковано і систематизовано всі галузі знань про Україну та українців, була «Українська Загальна Енциклопедія», над якою протягом 1930–1935 рр. працювали І. Раковський – головний редактор, В. Сімович – мовознавець, В. Дорошенко – бібліограф, літературознавець, М. Рудницький – письменник і літературний критик, а також сотні українознавців із Західної України та діаспори.

Під егідою НТШ працювали географічна та демографічна комісії за головування В. Кубійовича, а «Географія України» стала базою для

4 ЦДІАЛ України Ф.309. Наукове товариство ім. Т. Шевченка, м. Львів. 1837-1939, 1941-1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 16. Положення про роботу юридичної комісії товариства. - Арк. 1-4.

української науки⁵. Карти і діаграми членів комісії стали основою оприлюдненого першого «Атласу України і Сусідиних Країв» (1937) під керівництвом В. Кубійовича, що охоплював усі українські землі, означував територію України. Ця робота презентувала нашу країну як геополітичну, природно-економічну, соціокультурну реальність і цілісність⁶. Зазначене наукове дослідження було логічним продовженням картографічних традицій другої половини ХІХ ст. Л. Романського, М. Кишаковича, Г. Величка, В. Геріновича. У 1918 р. під впливом подій національно-визвольних змагань з'явилася перша настінна фізична карта України С. Рудницького (за яку вчений пішов на заслання); спеціалізовані карти редагував М. Тутківський. Перший атлас світу з картою нашої країни побачив світ завдяки М. Кордубі, про що засвідчує і листування професора з видавничим відділом Генерального секретарства⁷.

У той період, коли в радянській Україні були розгромлені всі наукові інституції, пов'язані з картографією, В. Кубійович разом із М. Кулицьким у 1934 р. за власні кошти видали карту Галичини. Продовжувалася робота в напрямі антропогеографічних дослідів культур і населення Карпат. У 1935 р. з ініціативи І. Раковського організовано виставку карт «Український народ, його життя і праця», яку відвідало чимало представників провінційних міст⁸. Крім цього, при НТШ планували створення демографічного інституту. Погоджуємося з думкою дослідника В. Ленцика, який вважав творцем української демографії В. Кубійовича⁹.

Наголосимо, що поява першої настінної фізичної карти України С. Рудницького відкривала Україну як територіальну, етнічну та державну окремішність у європейському й світовому просторі з чіткими природними, етнічними кордонами. Карта доводила, що Україна існує, є окремих давній український народ зі своєю історією, культурою, мовою, територією. Крім візуалізації, вчений у формі наукового дискурсу «Українська справа зі становища політичної географії» (Берлін, 1923) веде мову про геополітичне

5 Кубійович В. Географія України і сусідиних країв. – Краків – Львів: Українське видавництво, 1943. – С. 63.

6 Колодій Гр. Діяльність Володимира Кубійовича в ділянці картографії // Будівничі НТШ і ЕУД: Володимира Кубійович (1900 – 1985), Атанас Фіголь (1908-1993). Наук. зб. – Київ – Нью-Йорк – Чикаго, 1998. – 252 с.

7 ЦДАВОУ Ф. 2201. Міністерство освіти Української держави, м. Київ. – Оп. 1. – Спр. 22. Листування генерального комісара з Київським комісаріатом шкільної округи про виділення коштів для придбання підручників, видачу платні вчителям та ін. (23 травня – 26 серпня 1918 р.). – Арк. 1.

8 Хроніка НТШ // Записки НТШ. – Львів, 1932-1934. – Т. 72. – С. 77.

9 Ленцик В. Професор Володимир Кубійович як організатор української науки: Наук. зб. – Київ – Нью-Йорк – Чикаго, 1998. – С. 18-36.

становище України у світі: «Україна обіймає окремий, суцільний простір на півдні Східної Європи, – зазначає автор, – і цей простір має цілком певну географічну визначеність»¹⁰. До заслуг вченого належить і створення наукової географічної термінології. У дослідженнях «Завдання географічної науки на українських землях», «Про становище сучасної географії в системі сучасного землезнавства» вчений наголошував на методиці наукового дискурсу: географія має ґрунтуватися на географічних та математичних методах дослідження.

З 1923 р. НТШ очолював К. Студинський – збирач фольклору, літературознавець, історик, який досліджував процес розвитку українського письменства в період 1500–1740 рр. Так, Я. Гординський член НТШ, у 1929 р., аналізуючи діяльність свого вчителя, зазначав, що студії академіка цього періоду дали змогу створити одну з найкращих сторінок в історії української філології і немає йому рівних знавців у цій галузі¹¹. Чималодослідив К. Студинський та його учні у вивченні основних тенденцій галицького культурно-національного відродження у контексті діяльності «Руської трійці». Українознавство збагатилося новими історичними джерелами, документами, що значно розширило археографічну спадщину цієї першої в Східній Галичині організації. Зміни в українському літературознавстві, зокрема перехід від монографічних досліджень про окремих діячів до висвітлення об'єктивної історії галицького відродження як процесу, відбулись саме завдяки К. Студинському¹².

Практичною реалізацією теоретичних задумів соборності було налагодження контактів між НТШ та ВУАН, що активізувалися із переїздом М. Грушевського і мали характер всеукраїнських. Так, саме за його ініціативою західноукраїнські науковці стали членами ВУАН¹³. Загалом протягом 1918–1929 рр. академіками були В. Гнатюк (1923), С. Смаль-Стоцький (1918), К. Студинський (1924), С. Дністрянський (1926), І. Горбачевський (1927), Ф. Колесса, В. Шурат (1929). В умовах заборони зовнішніх контактів спілкування з членами НТШ, обмін з

10 Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту), Т. А. Бевз, О. Є. Гомотюк, С. І. Губський, Я. С. Калакура, А. М. Киридон, І. Й. Краснодемська, В. Т. Лазарева, А. Ю. Санченко, О. М. Склярова, Л. К. Токар, Д. В. Толочко, Л. В. Чупрій, О. Б. Ярошинський. – К., 2015. – С. 93.

11 Гординський Я. Академік Кирило Студинський як дослідник літератури XV – XVII ст. – Львів, 1929. – С. 11.

12 Веретюк О. Огонь життя, перенесений на жертвник рідної землі // Русалка Дністрова. – 1993. - № 18. – С. 22.

13 Кліш А. Громадсько-політична і наукова діяльність Кирила Студинського // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Джура, 2004. – Ч. 1. – С. 430.

ними іноземною літературою було «вікном в Європу» для української науки. Разом з цим, М. Грушевський планував отримувати польськомовні видання «Історичного щоквартальника», праці О. Брікнера та ін.¹⁴. Слід зазначити, що результатом співпраці К. Студинського, І. Свенціцького і В. Сімовича у період діяльності Правописної конференції в Харкові (1929) стало ухвалення ВУАН нового правопису, а 29 травня 1929 р. НТШ почало ним користуватися, визнавши загальнообов'язковим¹⁵. Під впливом листування М. Грінченка до В. Гнатюка виникла думка оприлюднити листи Б. Грінченка, також протягом 1900–1925 рр. тривав обмін науковою літературою¹⁶. Організаційні питання, обмін літературною продукцією, проблеми розвитку етнографічної науки були предметом обговорення між академіками М. Грушевським та В. Гнатюком¹⁷. Проте листування К. Студинського і довіреної особи М. Грушевського – Ф. Савченка ілюструє не лише співпрацю НТШ з ВУАН, а й уможливує проаналізувати складні процеси, що відбулися в 20-х рр. ХХ ст. у радянській Україні. Так, в одному з листів (січень 1928 р.) Ф. Савченко констатував: «Життя дорожчає щодня... Платня за навчання страшно висока. Наше студентство цілком не знає що робити... На посаду вступити не можна, бо всюди скорочення штатів... Окрім того перелякані страшними розстрілами української молоді»¹⁸.

Важливу роль для західноукраїнської інтелігенції та студентства відігравали освітні заклади. Так, у Львові діяли Українська таємна політехнічна школа, Богословська академія, що мали у своїх навчальних курсах українознавчі предмети. Завдяки старанням Й. Сліпого Богословська академія запровадила серед навчальних курсів археологію, мистецтво, а також відкрила музей. Як Український вільний університет, так й Український таємний університет (1921–1925) у Львові мали велике значення у контексті розвитку науки, формуванні молодих кадрів для розбудови майбутньої Української держави. Ці університети були створені на зразок західних вищих шкіл, їхні дипломи визнавали в

14 У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до К. Студинського (1891 – 1941) / Упоряд. О. В. Гайова, У. Л. Єдлінська, Г. І. Зварник. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 215–216.

15 Сохань П., Ульяновський В., Кіржаєв С. М. С. Грушевський і Асадеміа. Ідея, змагання, діяльність. – К.: Ін-т укр. археології АН України, 1993. – С. 95.

16 Єдлінська У. Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського // Наукове товариство ім. Т. Шевченка і українське національне відродження. Зб. наук. праць і м-лів Першої наук. конф.-сесії НТШ. – Львів, 1992. – С. 95.

17 ВР ЛНБ Ф. 34. Гнатюк Володимир. – Спр.161. Листи до Гнатюка В. М. від М. Грінченка 1910 – 1925 рр., м. Київ. – Арк. 2.

18 ВР ЛНБ Ф. 34. Гнатюк Володимир. – Спр. 105. Войнич. Лист до Гнатюка В. М. 1920 р., м. Прага. – Арк. 63.

Європі. Сучасники свідчили, що «...студент, склавши перший ригориз в Українському університеті, виїжджаючи до будь-якого університету за кордон, не мав чого боятися при повторенні іспитів...»¹⁹.

Наприкінці 1922 р. ця установа, як зазначав у спогадах керівник канцелярії В. Мудрий, налічувала 58 кафедр. Членами сенату університету були: М. Кордуба, І. Крип'якевич, І. Раковський, І. Брик, В. Вергановський, Р. Ковшевич, М. Левицький, М. Музика, М. Вахнянин та ін.²⁰. Українознавча думка розвивалася на кафедрах історії старої української літератури, історії нового українського письменства, історії України, теорії пластичного мистецтва України, давнього мистецтва України та ін.

Слід зазначити, що працювати доводилося у складних умовах, проте прагнення забезпечити для студентів можливість здобути освіту рідною мовою, залучити найбільш здібних до наукової праці, продовжувати популяризацію українознавчих знань додавало сил. Лекції відбувалися у замаскованих приміщеннях, підвалах, пивницях тощо. Канцелярія університету зберігалася у валізах, документацію у такому «похідному» стані переховували в бібліотеці НТШ та інших недоступних місцях²¹.

Як уже зазначалося, в Українському таємному університеті працював М. Чубатий, окрім цього, він був викладачем у Греко-католицькій семінарії та членом Богословського наукового товариства у Львові. Згодом церковна тематика стане визначальною у його творчості. У межах Українського таємного університету М. Чубатий заманіфестував державний характер української нації через читання курсу з історії українського права як самостійного предмета. До того періоду українська молодь, навчаючись на правничих факультетах університетів Львова, Праги, Варшави, вивчала лише історію польського, чеського та австрійського права. Головною заслугою науковця у міжвоєнний період було означення предмета дослідження, вироблення його методу, окреслення документальної бази. Результатом праці став підручник, що охоплював історію українського права Київської Русі, Галицько-Волинської та Литовсько-Руської держав. У 1921 р. оприлюднено «Огляд історії українського права. По запискам проф. д-ра М. Чубатого. Історія джерел та державного права». Я. Падох, вказуючи на історичні заслуги науковця, зауважував, що М. Чубатий

19 ЦДІАЛ України Ф. 326. Студинський Кирило. – Оп. 1. – Спр. 378. Листи Савченка Федора. – Т. І. 1926 – 1929 рр. – С. 54.

20 Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Українознавча б-ка НТШ. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 140–141.

21 Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Українознавча б-ка НТШ. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С. 155

був основоположником системи історії українського права як перший викладач цього предмета та автор першого підручника²².

Слід зазначити, що з деякими гіпотезами щодо етногенезу українців М. Чубатого не погоджувалися сучасники. Науковець вважав, що виникнення української нації мало б завершитися з постанням Галицько-Волинського князівства. Іншого погляду дотримувався М. Кордуба (1876–1947) – український історик, географ, етнограф, археограф, бібліограф, публіцист, редактор, педагог, учень М. Грушевського. Предметом дискусії з проблеми етногенезу українців стала стаття українознавця «Найважливіший момент в історії України (Україна у складі Литовської держави)» (1930). М. Кордуба відстоював точку зору, що Київська Русь у культурному та політичному аспектах була спільнотою східнослов'янських племен. Захоплення українських земель монголо-татарами, Польщею, Литвою, Московською державою пришвидшило і завершило процес розпаду Русі на окремі князівства. Найважливішим моментом української історії науковець вважав литовську окупацію, що стимулювала і завершила процес формування української нації, не допустивши її нищення шляхом агресивного наступу Москви. Така теза була неоднозначно сприйнята у науковому середовищі, зокрема еміграційним бондомом Чехії. Ініціатором дискусії в Історико-філологічному товаристві став С. Смаль-Стоцький²³. У ній взяли участь В. Щербаківський, С. Наріжний, С. Шелухін, К. Чехович, П. Смирнов, В. Сімович, М. Славінський та ін. **С. Смаль-Стоцький вважав, що українська нація існувала вже в період Київської Русі.** М. Чубатий передбачав, що початки українського народу треба шукати у дослов'янській епосі. Проте М. Кордуба спростував аргументи учасників дискусії, стверджуючи, що предметом аналізу була не Русь, а Україна, не земля (держава), а нація. Суперечки тривали і через різні підходи до поняття «нація».

М. Кордуба визначив, що термін «нація» передбачає певну спільноту, яка розуміє власні інтереси через потребу політичної самоорганізації. Опоненти ототожнювали поняття «нація» і «народ». **І. Лисяк-Рудницький, зазначаючи, що народ не лише явище старше, а й триваліше, вважав, що формування української нації започатковано у період Київської Русі.** «Пригадуємо гарячі дискусії, що їх викликала була голосна теза М. Кордуби, що... українська нація постала в Литовській державі... Але одне

22 Хобзей П. Таємний університет у Львові // Україна: Наука і культура. – К. : НАН України, 1991. – Вип. 25. – С. 242.

23 Падох Я. Історична заслуга професора Миколи Чубатого // Свобода. – 1975. – 24 вересня. – Ч. 179. – С. 220.

правильно підхоплене в теорії Кордуби: литовська доба має вирішальне значення для національної диференціації між Україною (й Білоруссю) та Московщиною – Росією. Україна перебувала тоді під впливом Заходу, Московщина – татарського сходу. І ці окцидентальні елементи – з одного боку, й орієнтальні – з другого, тривало ввійшли в ество обох націй»²⁴. І. Лисяк-Рудницький відстоював тезу С. Томашівського, що українство корениться у Київській Русі, але перша суто українська держава – це Галицько-Волинське князівство. Попри позитивні та негативні моменти у дискусіях тогочасних українознавців, слід зазначити, що тема етногенезу українців є актуальною і сьогодні. Важливо й те, що ідейні суперечки не роз'єднували українську науку того періоду.

Заслугою М. Кордуби, як представника державницького напрямку, вважаємо переосмислення ролі історичних постатей у контексті їхніх державотворчих характеристик: Романа Мстиславовича, Данила Галицького, Лева I, Юрія I, Юрія II Болеслава, Б. Хмельницького, М. Максимовича, П. Куліша, В. Антоновича, М. Грушевського та ін. З цих позицій учений висвітлював буття українців в окремих регіонах як складників єдиного організму: «Ілюстрована історія Буковини», «Північно-Західна Україна», «Історія Холмщини і Підляшшя» (подано аргументи щодо «українськості» цієї території). Слід зазначити, що розвиток території учений оцінював комплексно як взаємодію всіх чинників – політики, релігії, культури, права, економіки тощо. На думку М. Кордуби, ці землі відіграли важливу роль в еволюції українства²⁵. Оскільки вони перебували на пограниччі України, науковець доводив, що державні кордони визначаються етнічними межами. Означену проблематику він продовжив у розвідці «Територія і населення України» (1918). Згодом ця тема буде головною у праці С. Рудницького «Огляд національної території» (1923).

М. Кордуба у багатьох своїх публікаціях розглядав добу Галицько-Волинської держави як важливий етап в українському державотворенні. Висвітлюючи сторінки української історії, науковець наголошував на переважанні західних впливів у цей період. Державницький підхід простежувався в аналізі причин втрати українцями державності, а також, оцінюючи державобудівну місію Б. Хмельницького з його помилками, наприклад, негативне ставлення до окремих пунктів Зборівського та

24 Федорів І. Національно-державницька концепція Мирона Кордуби // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Джура, 2004. – Ч. 1. – С. 26.

25 Лисяк-Рудницький І. Роль України в новітній історії // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 438.

Білоцерківського миру.

По-новому підійшов до вирішення проблем Української національно-визвольної революції В. Герасимчук у праці «Березневі статті» (1930). Науковець наголошував на військовому аспекті Переяславської угоди, оскільки вона передбачала спільні дії за повне відокремлення України від Польщі, будучи фактично першим «трампліном» у реалізації завойовницьких геополітичних планів Москви.

Чимало оригінальних праць належить представнику державницького напрямку С. Томашівському (1875–1930), який у 1921–1925 рр. жив у Берліні, в 1925 р. повернувся до Львова і очолив редакцію часопису «Політика», а з 1928 р. працював викладачем історії України Краківського університету. Серед українознавчих праць слід виокремити такі: «Українська історія: нарис І. Стародавні і середні віки», «Бісмарк і Україна». Доволі резонансними були думки науковця про вирішальні політичні й культурні впливи Польщі на творення української народності. З огляду на це розгорнулася гостра полеміка між «Новою зорею» та «Літературно-науковим вісником», в якій часопис відстоював думку про самостійність етногенезу українців²⁶.

Згодом С. Томашівський досліджуватиме історію церкви. Так, автор опублікував «Вступ до історії церкви на Україні», де проаналізував статус та умови діяльності Української церкви на межі політичного та військового протистояння між Москвою та Польщею. Науковець склав церковну карту Східної Європи IX–XIII ст. Цікаві відомості подано у праці «Петро – перший уніатський митрополит» (1928) та ін. Велика увага до церковного життя пояснюється розумінням ролі цієї інституції не лише у підтримці християнських цінностей, а й національної та державницької свідомості.

Поряд із С. Томашівським плідно працювали й інші вихованці історичної школи М. Грушевського, зокрема, І. Крип'якевич, І. Кревецький (1883–1940). І. Крип'якевич (1886–1967) упродовж 1924–1939 рр. очолював історико-філософську секцію НТШ, будучи постійним членом Археографічної комісії. Коло його наукових інтересів – це дослідження проблем українського буття від найдавнішого періоду до початку ХХ ст. Як наголошує Я. Дашкевич, наприкінці 20-х рр. ХХ ст. І. Крип'якевич здобув найбільший авторитет у написанні загальнодоступних курсів з історії України. Підтвердженням цього були численні навчальні посібники: «Оповідання з історії України», «Коротка історія України для початкових шкіл», «Огляд історії України – репетиторій для вищих клас середніх шкіл та вчительських курсів». Однією з головних тем наукового доробку

26 Кордуба М. В. В обороні історичної правди // ЛНВ. – 1931. – Т. 106. – С. 596.

вченого стали питання державницької історії України. Найбільшу частку становлять праці з історії княжого періоду, вершина яких – фундаментальне монографічне дослідження «Галицько-Волинське князівство», що побачило світ після смерті вченого в 1984 р.²⁷. Цей твір виокремлювався широтою джерельної бази із залученням літописів, грамот, іноземних хронік, синтетичністю висвітлення цього періоду. Логічним продовженням було зацікавлення науковця козацькою історією у контексті європейських подій і явищ. І. Крип'якевич опублікував з цієї тематики такі праці: «Козаччина в політичних комбінаціях 1620–1630 рр.», «Студії над державою Богдана Хмельницького», «Богдан Хмельницький».

Доцільно зазначити, що оприлюднена в 1923 р. «Українська історіографія» стала однією з перших спроб систематизації документальних і дослідницьких матеріалів з історії України. Поряд з історичними студіями науковець здійснював археологічні дослідження, вивчав сфрагістичні та геральдичні пам'ятки, історичну географію, дипломатику, історію української культури. Загальна кількість праць з історико-культурної тематики досягає 150 одиниць²⁸.

У 1935 р. у Львові І. Тиктор (1896–1982) видав «Велику історію України» за редакцією М. Голубця (1891–1942) – українського історика, письменника, мистецтвознавця, автора багатьох праць з історії мистецтва, культури, малярства, а також першого путівника Львова. У передмові до «Великої історії України» наголошувалося на трьох головних напрямках української історії – освоєння території та вихід до Чорного моря; самовизначення українців, зростання національної свідомості та створення самобутньої культури; ідеал створення власної державності, що була на першому місці у змаганнях українців.

Загалом І. Тиктор, який заснував часопис «Новий час» (1923 – 1939) та видавничий концерн «Українська преса», видрукував низку українських видань, у тому числі серію «Історична бібліотека». Отже, у 1930-х рр. оприлюднено такі фундаментальні праці: «Історія української культури», «Історія українського війська», «Всесвітня історія» та ін. Найбільш значущою для українознавства була «Історія української культури» (І. Крип'якевич, В. Радзикевиц, М. Голубець, С. Чернецький, В. Барвінський), в якій у тематично-хронологічній послідовності висвітлювалася самобутність українського побуту, письменства, освіти, науки, мистецтва та архітектури від найдавнішого періоду до початку ХХ ст.

27 Шаповал Ю. І. В Україні святилось те слово. – Львів: Світ, 2003. – С. 5

28 Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – 2-ге вид. зі змін. і доп. – Львів, 1999. – С. 93.

Цінним для українознавства стала тритомна «Історія української літератури» М. Возняка, тритомне видання «Українських народних дум» за загальною редакцією Ф. Колесси. **Фонд «Учітєся, брати мої» розпочав** також видання науково-популярної літератури, авторами якої були М. Возняк, М. Голубець, В. Дорошенко, Ф. Колесса, І. Крип'якевич, В. Кубійович, І. Раковський, С. Рудницький, С. Сірополко, О. Терлецький. Продовжувала виходити серія «Історичної бібліотеки». Своєрідною енциклопедією українознавства у 20–30 рр. ХХ ст. стали календарі «Просвіти», які дуже часто були єдиними українськими книгами у галицьких родинах²⁹.

Діячі Товариства «Просвіта» орієнтувалися на виховання свідомого, духовно багатого українця, який знає історію та культуру свого народу. Тому завдання просвітян полягало в організації лекцій, концертів, вистав, українознавчих курсів, створенні філій, читалень, бібліотек, музеїв, збиранні і виданні матеріалів про Україну. Значущою була діяльність «Просвіти» у заснуванні шкіл з українською мовою навчання, організації просвітніх та етнографічних виставок з метою заохочення українства до науки та освіти. Заслугують на увагу проекти товариства щодо надання матеріальної допомоги талановитій молоді.

Українознавча інформація про Україну та українців поширювалася через періодичні видання, громадські об'єднання, політичні партії, Товариство «Просвіта», «Союз українок», «Рідна школа», «Пласт». Виконанню місії допомагали науково-популярний журнал «Життя і знання», місячник освіти, виховання і культури «Просвіта» (1936–1939) та ін. Як і в попередній період, Товариство «Просвіта» було фундатором багатьох українських свят, у тому числі Дня матері (на початку травня), днів ушанування пам'яті І. Франка, свята проголошення ЗУНР. Так, з 1936 р. товариство проводило акцію одноденного голодування у день загибелі юнаків під Крутами (29 січня 1918 р.).

Періодичні видання відображали тогочасний стан суспільства і його проблеми, виконуючи водночас інформаційну та світоглядну функції у становленні національної свідомості українського народу. Велике значення у консолідації українців серед чималої кількості інших галицьких засобів масової інформації мали часопис «Літературно-науковий вістник» та газета «Діло». Важливе місце посіла тема державотворення у різних її аспектах. Ознайомлення широких мас з напрямками суспільно-політичної думки відбувалося через презентацію поглядів народовців, представників

29 ЦДІАЛ України Ф. 401. Редакція журналу «Літературно-науковий вістник». 1897 – 1939 рр., м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 61. Статті та рецензії М. Залізняка. Рукописи. 1909. – Арк. 3.

державницької течії. Значну увагу звернуто на утвердження тоталітарного режиму в усіх сферах суспільного життя радянської України, трагедію Голодомору як наслідку окупаційної політики більшовизму.

Головним редактором «Літературно-наукового вістника» у 1922–1932 рр. був Д. Донцов. На спрямованість журналу певною мірою впливали наукові праці ідеолога українського націоналізму, зокрема, «Історія розвитку української державницької ідеї» (1917), «Підстави нашої політики» (1921), «Націоналізм» (1926), де автор обґрунтував значення політичної незалежності України. У віснику об'єктивно оцінено події, пов'язані з українізацією, яка з «правдивою українізацією нічого не має»³⁰, а також критично сприйнято спроби утвердження не нової тези про «російськість» спадщини Київської Русі³¹. Редколегія журналу публікувала дослідження творчості І. Франка, В. Антоновича, О. Кобилянської, Б. Лепкого та інших, а чітка їхня позиція у національно-державному напрямі дала змогу згуртувати наукові та громадсько-культурні сили навколо українських проблем та отримати певний резонанс у суспільстві.

Підкреслимо, що особливістю наукових студій міжвоєнного періоду на теренах Західної України було соборницьке розуміння історичного процесу на українських землях. Свідченням цього є поширення українознавчих досліджень на всі етнографічні українські землі. Зокрема, навіть у періодичних виданнях Буковини та Закарпаття важливу увагу приділяли історико-краєзнавчій проблематиці, історії місцевих звичаїв, усній народній творчості. На Закарпатті активно працював мовознавець І. Панькевич, вихованець Віденського університету. У 1919 р. він став одним із засновників осередку Товариства «Просвіта» та педагогічного товариства. Будучи фахівцем з українського мовознавства, вчений в Ужгороді редагував журнали «Віночок», «Учитель», «Підкарпатська Русь», науковий збірник «Просвіта». Підсумком численних досліджень із мовознавства, літературознавства, етнографії була його ґрунтовна наукова праця «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей» (1938). Слід зазначити, що соціально-культурна інфраструктура почала позитивно змінюватися, оскільки у 1908 р. О. Назаріїв, член НТШ, у листі до В. Гнатюка зазначив на відсутність «...спеціального товариства під якою небудь легальною фірмою, котре поставило б своїм завданням національне відродження нашого Закарпаття...»³².

30 Шаповал Ю. А. В Україні святилось те слово. – Львів: Світ, 2003. – С. 589.

31 Шаповал Ю. А. В Україні святилось те слово. – Львів: Світ, 2003. – С. 591.

32 ВР ЛНБ Ф. 34. Гнатюк Володимир. – Спр.395. Листи Назаріїва Олексія до Гнатюка В. М. 1901 – 1909, м. Львів. – Арк. 3 зв.

Українознавчі студії продовжувалися завдяки активній педагогічно-науковій діяльності літературознавця В. Бірчака. Її результатом було монографічне дослідження «Літературні устремління на Підкарпатській Русі» (1931). Історію Закарпаття вивчав В. Пачовський (1878–1942), що провадив активну наукову роботу в цьому регіоні в 1920–1939 рр. Дослідник видав історико-краєзнавчі нариси «Історія Підкарпатської Русі», «Срібна земля: Тисячоліття Карпатської України», «Українці як народ». Будучи редактором часопису «Народ» (з 1920 р.) та автором багатьох наукових розвідок, В. Пачовський наголошував на українському походженні Закарпаття, відстоюючи ідею соборності України.

Поява закарпатських, словацьких, чеських студій у 20-х рр. ХХ ст. зумовила дискусію щодо періоду первісного заселення території Закарпаття та його державної належності, зокрема це питання було висвітлено у працях Ю. Краля і В. Халоупецького. К. Кадлец довів спорідненість карпаторуського та українського населень, але ця теза не отримала підтримки правлячого чеського товариства. У цьому напрямі продовжив дослідження В. Гаджега, який проаналізував історію Закарпаття у контексті східнослов'янських подій, використовуючи як аргумент найдавніші писемні документи. Заслугою М. Бескида, Ф. Габрієля і А. Шаша вважаємо започаткування соціально-економічних студій краю на противагу концепції О. Петрова про відсутність землевласницької верстви. Разом із цим, внеском останнього в розвиток українознавства було оприлюднення стародавніх грамот цього регіону, опублікування монографії «Задачи карпато-русской историографии» (1930), дослідження культурно-освітньої діяльності О. Духновича³³ тощо. М. Лелекач у 30-х рр. ХХ ст., продовжуючи вивчення соціально-економічної структури краю, розширив джерелознавчу базу, довівши належність Закарпаття Київській Русі. Будучи патріотично налаштованим, адвокат О. Бадан-Яворенко, який проживав у Закарпатті з 1920 по 1928 рр., змушений переїхати до Харкова, де видав працю «Закарпатська Україна: соціально-економічний нарис» (1929). У цей період О. Попов опублікував працю «Карпато-русские писатели. Очерки жизни и творчества» (1931) та ін³⁴.

Водночас зростало значення проблем суспільно-політичного життя. Цікаву інформацію знаходимо в газеті «Буковина під австрійською зверхністю» (1929–1930). Специфіку визвольної боротьби Буковини

33 Данилюк Д. Історична наука на Закарпатті (кінець ХVІІІ – перша половина ХХ ст.). – Ужгород: Ужгород. держ. ун-т, Наук.-дослід. ін-т карпатознавства, 1999. – С. 173–238.

34 Хланта О. Наукова і культурно-освітня діяльність української і російської еміграції на Закарпатті у 20-30-х рр. ХХ ст. // Науковий вісник УжНУ: Серія «Історія». – 2002. – Вип. 6. – С. 82–85.

відображено у «Літературно-науковому вістнику» крізь призму спогадів М. Кордуби³⁵.

З огляду на утвердження тоталітарного режиму в УСРР НТШ визначило чіткі завдання і окреслило перспективи у контексті пропозицій В. Кубійовича, поданих 26 грудня 1937 р. на загальних зборах. Зокрема, було зазначено про потребу в постійному науковому секретарстві; заснуванні журналу українознавства; чіткій організації науково-видавничої діяльності; розбудові НТШ та виокремленні наукових інститутів; поширенні українознавчих дослідів на всі етнографічні українські землі; належній увазі до виховання молодого покоління українознавців тощо. Ці пропозиції частково перегукувалися із попередньою публікацією у «Новому часі» від 20 січня 1937 р. В. Кубійовича «Стан і потреби української науки»³⁶.

Особливістю міжвоєнного українознавства на заході України був тісний контакт із європейською наукою. Спілкування з іноземними інституціями, що відбувалося у різних формах – обмін науковими кадрами, літературою, обладнанням; участь у наукових форумах, товариствах; організація спільних науково-дослідних програм; публікація розвідок українських учених у зарубіжних виданнях і навпаки слугували поступу української науки. Наукові контакти зі слов'янськими країнами, що базувалися на історико-культурних традиціях і географічній близькості, сприяли розвитку її гуманітарних складників. Незважаючи на складне матеріальне становище, НТШ упродовж міжвоєнного періоду делегувало представників на міжнародні форуми – з'їзди слов'янських етнографів та географів у Празі в 1924 р., а також у 1937 р. у Софії; істориків – у Варшаві в 1933 р. та Цюриху в 1938 р., візантистів – у Римі в 1936 р. Активними учасниками цих заходів були В. Кубійович, М. Кордуба, К. Студинський, М. Чубатий, Я. Пастернак, Р. Зубик та ін.

Свідченням відповідного наукового рівня українознавчих студій у Західній Україні були публікації наукових розвідок в іноземних виданнях. У 1935 р. Польське історичне товариство у Львові почало видавати щоквартальник «Земля Червенська», де побачили світ дослідження С. Барвінського, А. Копистянського, а також було подано інформацію про діяльність НТШ³⁷. Найпопулярнішим серед видань цього періоду був

35 Кордуба М. Переворот на Буковині: З особистих споминів // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Т. 81. – С. 322.

36 Кубійович В. Стан і потреби української науки // Будівничі НТШ і ЕУД. Наук. зб. / Упоряд. В. Маркусь. – К.: Обереги, 1998. – С. 114.

37 *Vjuletyn Polsko-Ukrainski*. – 1935. – S. 338.

місячник «Рух слов'янський», в якому акцентувалася увага на досягненнях слов'янства в галузі культури. Слід зазначити, що в журналі подано інформацію про українознавчу діяльність К. Студинського в честь його ювілею³⁸.

Чеські та словацькі періодичні видання були трибуною слова для західноукраїнських учених. На сторінках часописів «Словацький огляд» («Slovakyprehled»), «Славія» («Slavia») та інших систематично публікували розвідки Р. Смаль-Стоцький, В. Ваврик, К. Студинський, етнограф Я. Чекановський. Як зазначено в архівних матеріалах, науковці Університету в Братиславі запрошували до співпраці працівників НТШ з метою досконалого вивчення історії Підкарпатської Русі³⁹. Члени НТШ разом із представниками еміграційної науки були активними і постійними учасниками міжнародних конгресів, про що свідчить чимало протоколів засідань секцій⁴⁰.

Варто наголосити, що матеріальна наукова база Західної України була основою для багатьох європейських студій. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. чисельно збільшився Культурно-історичний музей НТШ, налічуючи 75 тис. каталогізованих предметів в археологічній, етнографічній, образотворчій, історичній і нумізматичній номінаціях⁴¹. Науковці європейських країн вивчали нашу національну спадщину, зокрема, доктор Г. Болікдер зі Швеції студіював етнографію Гуцульщини; професор Гоман із Німеччини вивчав стародавню культуру Галичини; у відділі доісторичної археології працював археолог Карпентієр з Австрії; у відділі етнографії – етнограф Далей з Великобританії та ін⁴². Чимало іноземних науковців писали дисертаційні роботи саме у Львові.

Розквіт музейної справи припадає на період діяльності у Львові як керівника підрозділу НТШ упродовж 1929–1939 рр. дійсного його члена Я. Пастернака. Заслугою науковця вважаємо комплексне археологічне студіювання українського буття в контексті європейської історії. Так, налагоджена робота музею була підставою для скликання у Львові в 1937 р. XIII з'їзду Союзу музеїв у Польщі. З цієї нагоди співробітники музею

38 Ruch Sliowionski. – 1929. – К. II. – S. 45.

39 ЦДІАЛ Ф. 362. Студинський Кирило. – Оп. 1. – Спр. 396. Листи Терентьєва С., Терлецьких: Б., Мар'яни, Михайла, Омеляна і Осипа, Тимченка Є. та ін. кореспондентів з прізвищами на буква «Тим». 1891 – 1940. – Арк. 53.

40 Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. 1873 – 1939, 1941 – 1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 80. Лист до прем'єр-міністра Польщі про заснування українського університету. 1934 р. – С. 1.

41 Історія Наукового товариства ім. Шевченка. – Нью-Йорк – Мюнхен, 1949. – С. 38.

42 Хроніка НТШ // Записка НТШ. – Львів, 1930. – Ч. 69-70. – С. 181.

влаштували виставку українських стародавніх килимів⁴³.

Висновки.

Без сумніву, українознавча наука 20–30-х рр. ХХ ст. на теренах Західної України стараннями учнів М. Грушевського та інших учених досягла зрілості, українське буття студіювалося шляхом комплексного опрацювання широкого спектру наукових знань. Її історичне значення полягало в тому, що в період утвердження сталінського тоталітарного режиму науковці зробили впевнені кроки у дослідженні етногенезу українців, розвитку державності, було збережено джерельну інформацію про самотність української історії, мови, права, яка поширювалася серед світової спільноти шляхом постійних наукових контактів. Щодо цього напрямку варто наголосити на діяльності українознавчих осередків в еміграції, що доповнювали сторінки книги буття та самопізнання українського народу.

Список використаних джерел

- Франко І. Поза межами можливого / Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 435- 446.
- Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Українознавча б-ка НТШ. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – 190 с.
- ЦДІАЛ України Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. 1873–1939, 1941–1944 рр. – Оп. 1. – Спр. 16. Положення про роботу юридичної комісії товариства. – 12 арк.
- Кубійович В. Географія України й сумежних країв. – Краків – Львів: Українське видавництво, 1943. – 250 с.
- Колодій Гр. Діяльність Володимира Кубійовича в ділянці картографії // Будівничі НТШ і ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Атанас Фіголь (1908–1993). Наук. зб. – Київ – Нью-Йорк – Чикаго, 1998. – 252 с.
- ЦДАВОУ Ф. 2201. Міністерство освіти Української Держави, м. Київ. – Оп. 1. – Спр. 22. Листування Генерального комісара з Київським

⁴³ Хроніка НТШ // Записка НТШ. – Львів, 1937. – Ч. 73. – С.

комісаріатом шкільної округи про виділення коштів для придбання підручників, видачу платні вчителям та ін. (23 травня – 26 серпня 1918 р.). – 32 арк.

Хроніка НТШ // Записки НТШ. – Львів, 1932–1934. – Т. 72. – С. 77-83.

Ленцик В. Професор Володимир Кубійович як організатор української науки: Наук. зб. – Київ – Нью-Йорк – Чикаго, 1998. – С. 18–36.

Гординський Я. Академік Кирило Студинський як дослідник літератури XV – XVII ст. – Львів, 1929 – 80 с.

Веретюк О. Огонь життя, перенесений на жертівник рідної землі // Русалка Дністрова. – 1993. – № 18. – С. 22.

Кліш А. Громадсько-політична і наукова діяльність Кирила Студинського // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Джура, 2004. – Ч. 1. – 461 с.

У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до К. Студинського (1891–1941) / Упоряд. О. В. Гайова, У. Л. Єдлінська, Г. І. Зварник. – К.: Наукова думка, 1993. – 765 с.

Сохань П., Ульяновський В., Кіржаєв С. М. С. Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність. – К.: Ін-т укр. археографії АН України, 1993. – 340 с.

Єдлінська У. Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського // Наукове товариство ім. Т. Шевченка і українське національне відродження. Зб. наук. пр. і м-лів Першої наук. конф.-сесії НТШ. – Львів, 1992. – С. 90–97.

ВР ЛНБ Ф. 34. Гнатюк Володимир. – Спр. 161. Листи до Гнатюка В. М. від М. Грінченко 1910–1925 рр., м. Київ. – 22 арк.

ВР ЛНБ Ф. 34. Гнатюк Володимир. – Спр. 105. Войнович. Лист до Гнатюка В. М. 1920 р., м. Прага. – 2 арк.

ЦДІАЛ України Ф. 362. Студинський Кирило. – Оп. 1. – Спр. 378. Листи Савченка Федора. – Т. І. 1926–1929 рр. – 230 арк.

Хобзей П. Таємний університет у Львові // Україна: Наука і культура. – К.: НАН України, 1991. – Вип. 25. – С. 45–59.

Падох Я. Історична заслуга професора Миколи Чубатого // Свобода. – 1975. – 24 вересня. – Ч. 179. – С. 2–3.

Федорів І. Національно-державницька концепція Мирона Кордуби //

- Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Джура, 2004. – Ч. 1. – С. 211–236.
- Лисяк-Рудницький І. Роль України в новітній історії // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 145–171.
- Кордуба М. В обороні історичної правди // ЛНВ. – 1931. – Т. 106. – С. 424–438.
- Шаповал Ю. І. В Україні святилось те слово. – Львів: Світ, 2003. – 680 с.
- Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – 2-ге вид. із змін. і доп. – Львів, 1999. – 219 с.
- Задорожний І. Іван Крип'якевич – історик України // Науковий вісник УжНУ: Серія «Історія». – 2000. – № 6. – С. 91–95.
- ЦДІАЛ України Ф. 401. Редакція журналу «Літературно-науковий вісник». 1897–1939 рр., м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 61. Статті та рецензії М. Залізняка. Рукописи. 1909. – 144 арк.
- ВР ЛНБ Ф. 34. Гнатюк Володимир. – Спр. 395. Листи Назарієва Олексія до Гнатюка В. М. 1901–1909, м. Львів. – 8 арк.
- Данилюк Д. Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.). – Ужгород: Ужгород. держ. ун-т, Наук.-дослід. ін-т карпатознавства, 1999. – 348 с.
- Хланта О. Наукова і культурно-освітня діяльність української і російської еміграції на Закарпатті у 20–30-х рр. XX ст. // Науковий вісник УжНУ: Серія «Історія». – 2002. – Вип. 6. – С. 82–85.
- Кордуба М. Переворот на Буковині: З особистих споминів // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Т. 81. – С. 320–333.
- Кубійович В. Стан і потреби української науки // Будівничі НТШ і ЕУД. Наук. зб. / Упоряд. В. Маркусь. – К.: Обереги, 1998. – С. 113–117.
- BuletynPolsko-Ukrainski. – 1935. – S. 338 – 339.
- Ruch Sliowionski. – 1929. – К. II. – S. 45.
- ЦДІАЛ України Ф. 362. Студинський Кирило. – Оп. 1. – Спр. 396. Листи Терентьєва С., Терлецьких: Б., Мар'яна, Михайла, Омеляна і Остапа, Тимченка Є. та ін. кореспондентів з прізвищами на букви «Тим». 1891–1940. – 57 арк.
- Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів. 1873–1939, 1941–1944 рр.

– Оп. 1. – Спр. 80. Лист до прем'єр-міністра Польщі про заснування українського університету. 1934 р. – 11 арк.

Історія Наукового товариства ім. Шевченка. – Нью-Йорк – Мюнхен, 1949. – 51 с.

Хроніка НТШ // Записки НТШ. – Львів, 1930. – Ч. 69 – 70. – С. 181.

Хроніка НТШ // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Ч. 73. – С. 170.

Гомотюк О., Білик Н., Калакура О., Юрчак Н. Історія української культури. – Тернопіль, 2014. – 224 с.

Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку / П. П. Гай-Нижник (кер. проекту), Т. А. Бевз, О. Є. Гомотюк, С. І. Губський, Я. С. Калакура, А. М. Киридон, І. Й. Краснодемська, В. Т. Лазарева, А. Ю. Санченко, О. М. Склярова, Л. К. Токар, Д. В. Толочко, Л. В. Чупрій, О. Б. Ярошинський. – К., 2015. – 504 с.

Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / Центр держ. архів вищих орг. влади та управління України та ін.; Упоряд. Л. Яковлева та ін. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999.

Contact:

Oksana Homotiuk,

Doctor of History,

Professor of the Department of Information and Socio-Cultural Activity,

Western Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

О. Є. Гомотюк,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності

Західноукраїнського національного університету, (м. Тернопіль, Україна)